

**Biblia lui Petru Pavel Aron.
Premisele traducerii Vulgatei în limba română**

*Prof. dr. IOAN CHINDRIȘ
Institutul de Istorie „George Bariț,” Cluj-Napoca*

Textul Bibliei este un subiect privilegiat în toate culturile lumii creștine. Nici o ediție a *Cărții Cărilor* nu a trecut neobservat vreodată, în oricare dintre literaturile europene ne-am arunca privirea. Dimpotrivă, nu arareori evenimentul apariției unei Biblii a influențat periodizarea istoriei lumii, cum este cazul celei tipărite de Martin Luther la 1543, care încununează triumful Reformei și divizarea culturală a continentului.

La o scară determinată de condiții îndeobște cunoscute, apariția *Bibliei* la români a avut întotdeauna un impact cultural major. *Biblia de la București* din 1688 marchează încununarea umanismului în lumea românească, unde acest curent european esențial a avut un caracter național puternic, manifestat prin traducerea întregii literaturi bisericești în limba română. Știm cu toții că în occident, în pofida progresului cultural al limbilor vernaculare, imperiul limbii latine nu a putut fi învins definitiv decât în secolul al XIX-lea, odată cu pătrunderea ideilor lui Herder și cu apariția romantismului. Limba „sacră” de care s-au servit românii în evul mediu, slavona, a cedat cu relativă ușurință în fața impulsului de naționalizare a cultului divin, impuls ce i-a avut ca genii dominante pe un Varlaam, Dosoftei sau Nicolae Milescu, încât secolul al XVIII-lea, privit prin prisma producției de carte, este unul profund românesc. Pe acest teren generos, la care se adaugă, din lumea laică, influența lui Dimitrie Cantemir, iluminismul ardelean al noului secol s-ar putea crede că a avut o ascensiune ușoară, pe câtă vreme a apărut în istorie cu o față națională declarată.

Lucrurile se nuancează însă, din cauza situației de provincie înstrăinată a Transilvaniei și, în proximitatea epocii, de acțiunea devastatoare a calvinismului unguresc, a cărui consecință a fost, după opinia marelui istoric David Prodan, dispariția de facto a vechii ortodoxii românești, desfigurată la sfârșitul secolului al XVII-lea în două epave: „ortodoxia” calvină a ierarhiei bisericești și „ortodoxia” eșuată în folclor și superstiții păgâne a poporului de jos, refractar la orice ademenire eretică. Numeroase mărturii, autohtone și străine, vin să întărească observația aceasta de cea mai înaltă semnificație pentru istorici. Prin prisma ei se poate înțelege cu acuratețe succesul general și fulgerător al Unirii cu Roma de la

1700, ca necesitate disperată de salvare a bisericii românești, pe care a înțeles-o cu acuratețe ca sta protopopilor români din Ardeal, care, în viziunea lui Petru Maior, protopop și el, întruchipau tradiția însăși, din vremuri paleocreștine, a religiei răsăritene în interiorul Carpaților. Istoricii prea zeloși ai Unirii cu Roma vor să creadă că românii ardeleni au acționat în direcție catolică din necesitatea „salvării sufletului”. Sintagma își poate dobândi un înțeles doar dacă o proiectăm la scară națională, ca necesitate de a salva sufletul universal al românilor ardeleni, biserica, din primejdia calvinizării previzibile.

Nu cred că este necesar să intrăm mai adânc în carnea istoriei, pentru a înțelege valoarea de început de lume a Unirii cu Roma pentru românii ardeleni, și, ulterior, pentru națiunea română în ansamblu. Numim secolul al XVIII-lea la români „epoca luminilor”, o numește astfel ortodoxul Dimitrie Popovici, demonstrând amplu faptul că, fără Unirea cu Roma și fără elita erudită a Blajului, nu ar fi existat nici un fel de iluminism la români. La rândul său, Nicolae Iorga desemnează secolul al XVIII-lea în literatura română drept „*epoca lui Petru Maior*.” Auspiciile s-au schimbat prin actul Unirii, nu fără frământările inerente reformelor religioase la toate popoarele, însă direcția culturală națională a păstrat o impresionantă constanță în manifestare. Există o uimitoare asemănare, neglijată din păcate, între secolul **umanismului**, al XVII-lea, în Țările Române și secolul **iluminismului**, al XVIII-lea, în Transilvania. Exceptând influențele universale care au imprimat coloritul general al ideilor, în sfera culturii bisericești, regentă desigur, umanismul moldo-valah și iluminismul ardelean s-au manifestat absolut identic. Asemeni celui precursor, timpul succesiv și-a concentrat eforturile în direcția creării unei teologii și literaturi bisericești puternice, încununate de cele două Biblii: București 1688 și Blaj 1795. Simetria poate fi contemplată și mai adânc, la nivelul cronologiei personalităților și operelor capitale, cu perspectiva unor surprize sugestive.

Tributar ontologic interferenței dintre cultura umanistă românească și influențele occidentale, Blajul unit cu Roma a produs curentul încă insuficient cercetat al Școlii Ardelene. De două generații, exegeții Școlii îi reasează mereu fruntariile cronologice, odată cu descoperirea sau reinterpretarea unor documente și idei care înfirmă debutul clasic odată cu apariția, în 1779, a *Cărții de rogaciuni* a lui Samuil Micu. Acest debut poate fluctua, la rândul său, în măsura în care vorbim despre activitatea laică sau religioasă. Punctul de vedere cel mai agreat și mai convingător este acela că Școala Ardeleană, în sensul cultural al termenului, debutează odată cu începutul activității episcopului Petru Pavel Aron. Meritul de fond al său este organizarea unui ordin călugăresc de tip occidental, erudit, disciplinat și lucrativ, care în scurt timp va transforma Blajul într-un focar de cultură eficient și modern. O altă inițiativă epocală a fost democratizarea cunoștințelor acestor benedictini valahi, instruiți la înalte universități apusene,

prin înființarea la Blaj a școlilor românești de toate gradele, în 1754, eveniment de la care, iată, se împlinesc 250 de ani. Pentru însemnările de față, însă, importantă este revoluția episcopului Aron în domeniul culturii scrise. Niciodată nu s-a simțit mai acut nevoia de carte și cuvânt românesc în Ardeal ca pe vremea lui Aron, după ce un edict recent și ferm al Mariei Tereza interzisese aducerea de cărți bisericești de peste Carpați. În 1750, de sub teascul vechii tipografii românești din Ardeal, ajunsă acum la Blaj, vede lumina zilei prima carte românească din constelația Școlii Ardelene. Este încă misteriosul opuscul intitulat *Floarea adevărului*, cea mai rară carte veche românească, din care se păstrează un singur exemplar, și acela în străinătate. Ea este, după sunetul titlului, opera colectivă a „*cuvioșilor ieromonași*” de la Blaj, adică a tuturor călugărilor, în frunte cu călugărul-episcop Aron. Cartea este, în esență, o explicație foarte doctă a celor patru puncte dogmatice sub care s-au unit românii cu Roma la 1700, implicând, firește, justificarea minuțioasă a evenimentului. Ca formă de exprimare, însă, *Floarea adevărului* este un mesager timpuriu al ecumenismului panromânesc postulat de cele mai luminate minți ale noastre, în trecut și astăzi. Contrar tuturor seismelor polemice care zbuciumau lumea românească în legătură cu Unirea, cartea este străbătută de un ton irenic, calm și tolerant, care vrea să convingă și nu să învingă. Aparent modesta tipăritură, reeditată de Ioan Bob la 1813, a fixat pentru totdeauna tonul moderat, erudit și civilizată în care românii uniți cu Roma și-au apărât și își apără confesiunea în fața nu puținilor detractori.

Intr-o societate legată organic de credință și biserică, așa cum erau românii ardeleni, confesiunea catolică de rit oriental – și i-am numit aici pe greco-catolici – trebuia să oglindească valențele superioare ale catolicismului și ortodoxiei, într-o sinteză asimilabilă de către poporul Ardealului. Este verosimil ca acest efort să explice reușita și să motiveze progresul impresionant al culturii de tip european și național în același timp, într-o așezare minusculă de la confluența Târnavelor, unde clericii și elevii acestora întreceau ca număr populația târgului Blaj. În timpul păstoriei de 14 ani a lui Petru Pavel Aron, tiparnița Blajului a dat românilor aproape toate cărțile necesare cultului divin: *Ceaslovul* în 1751, *Strastnicul* în 1753, *Psaltirea* în 1755, *Liturghierul* în 1756, *Molitvenicul* în 1757, *Octoiubul* în 1760, *Evangheliarul* în 1765. În paralel, se pun bazele teologiei pendinte de noua confesiune, prima lucrare de acest fel fiind chiar *Floarea adevărului* din 1750. În opera teologică, unde a excelat însuși episcopul Aron, se observă cel mai bine rezultatul erudit produs de o religie de sinteză cum era cea greco-catolică. Ilustrativă pentru această fază a teologiei blăjene este importanta lucrare, atribuită tot lui Aron, *Începerea, așezământul și iscăliturile Sfântului și a toată lumea săbor de la Florența*, din 1762, cu o ediție paralelă în limba latină. Cartea evocă momentul luminos de la 1439, când cele două biserici creștine erau pe punctul de a restabili unirea ruptă la 1054 și își are tâlcul său profund pentru românii

ardeleni. Ea pune Unirea românilor cu Roma de la 1700 sub autoritatea acestui sinod celebru, în virtutea căruia aderența ortodocșilor la Biserica Catolică se putea realiza prin simpla recunoaștere a patru puncte dogmatice, dintre care doar supremația Papei de la Roma avea un sunet perceptibil de către masa credincioșilor. La Florența, însă, prin eforturile unor genii teologice cum a fost Marsilio Ficino sau Gheorgios Ghemistos Plethon, apoi printr-o îndelungă dezbateră a tuturor teologilor vremii, s-a realizat cel dintâi dialog ecumenic de după marea ruptură. Cu acest prilej, valorile estului și vestului creștin s-au analizat, confruntat și influențat. Eșuat pe moment, sinodul și atmosfera lui vor rămâne peste veacuri simboluri vii, *pia desideria* tuturor învățaților preocupați de unitatea lumii creștine. Petru Pavel Aron este cel dintâi ierarh de la Blaj care înțelege și valorifică moștenirea culturală a conciliului florentin, prin atașamentul egal față de erudiția catolică și cea ortodoxă. Această opțiune de răscruce îi va fi pusă la încercare atunci când, doritor să încununeze opera teologică a Blajului cu o versiune românească a *Bibliei*, apelează la *Vulgata* occidentală, și nu la *Septuaginta* Bisericii Orientale. Cum se explică această opțiune, în condițiile când mentalul popular era atașat tocmai de *Biblia* orientală, care se impusese temeinic la noi prin ediția de la București din 1688? Răspunsul este greu de dat în acest moment. Cunoscând echidistanța lui Aron, se poate presupune că el considera *Septuaginta* românească realizată și suficientă, prin *Biblia de la București*.

Într-adevăr, prestigiul acesteia a fost covârșitor iar modestul sihastru de la Blaj s-o fi gândit că nu o poate concura. Ea circula printre românii uniți din Ardeal, era *Biblia* lor de căpătâi. De ce nu ar avea însă aceștia, după sunetul geminat al numelui religiei, și o *Biblie* occidentală la îndemână? Pe firul unei asemenea gândiri posibile putea ajunge Aron la ideea traducerii *Vulgatei* latine. Ipotezele sunt în același timp prietenul și dușmanul istoricului, în măsura în care cercetarea le confirmă sau le infirmă. Cea de față își așteaptă verdictul. Oricum, evenimentul rămâne epocal, *Biblia* lui Petru Pavel Aron fiind unica traducere a *Vulgatei* latine din cultura noastră.

Traducerea s-a petrecut într-un timp record, în cunoscutul ritm febril al întregii activități a lui Aron, care și-a presimțit parcă sfârșitul prematur. În anii 1760 – 1761, *Vecchiul Testament* a fost tradus în timpul record de nouă luni. Spre deosebire de *Biblia de la București*, care este în proporție covârșitoare opera lui Nicolae Milescu spătarul sau de *Biblia* lui Samuil Micu din 1795, *Vulgata* pe care o numim „a lui Aron” nu este o operă de autor, ci una colectivă. Au lucrat la traducere toți învățații Blajului din prima generație, între care cu siguranță pot fi amintiți Grigore Maior, Gherontie Cotorea, Atanasie Rednic, Silvestru Caliani și, după cum arată autografele lor, însuși episcopul Aron,

cu cea mai consistentă parte de muncă. *Psaltirea*, de pildă, este tradusă în întregime de asceticul episcop inițiator. Este cea mai extinsă operă colectivă din cultura noastră veche și, chiar prin acest fapt, se constituie într-un instrument inestimabil de investigare a acestei culturi.

Biblia lui Petru Pavel Aron este prima întâlnire a tălmăcitorului român cu un text latin de proporții. Nu exista nici un precedent, ca atare felul cum au acționat „*cuvioșii ieromonași*” de la Blaj în fața acestui test istoric este un subiect consistent de investigație filologică. Erau cu toții buni cunoscători ai limbii latine, însușită în instituții occidentale, Grigore Maior fiind chiar autorul unui dicționar latin-român excepțional realizat, care a fost scos din umbra arhivelor printr-o ediție recentă. Testul cel greu trebuie să fi fost limba română. Nici unul dintre traducători nu a urmat cursurile vreunei școli românești, în afara unei eventuale buchiseli de copilărie la biserica satului de unde provenea fiecare. O uriașă prăpastie se ridică între ei și mai tânărul Samuil Micu, care, peste două decenii, va traduce *Biblia* într-o limbă literară actuală în structura ei și astăzi. El este geniul, însă la 1760 nu își făcuse încă apariția. Tălmăcitorii *Vulgatei* aveau la îndemână doar exemplul nefast al limbii româno-calvine din cărțile tipărite la Alba Iulia în secolul al XVII-lea, împeștrită până la mutilare cu cuvinte și întorsături de frază ungurești. Or, prima îndatorire a erudiților greco-catolici de la Blaj era tocmai curățirea limbii de acest gunoi primejdios, în beneficiul unei exprimări românești autentice. Nu a putut fi o muncă ușoară, însă bunul simț le-a indicat calea de urmat. În lipsa limbii literare românești, al cărei creator urma să fie elevul lor Samuil Micu, învățații amintiți fac apel la limba populară din Ardeal, mai exact la varianta ei de la nordul Mureșului, de unde erau originari cu toții. Pe fundalul acestui grai pitoresc, ei experimentează și încetățenesc, sau cel puțin vor să o facă, cuvinte, expresii și formulări stilistice inspirate de limba latină, ca și o seamă de forme lexicale din cultura lor occidentală, pe care le propun limbii române. Experimentul este fascinant și vom avea ocazia să ascultăm chiar aici comunicarea doamnei profesoare Niculina Iacob despre limba *Bibliei* lui Petru Pavel Aron, prima încercare făcută până acum pe această temă.

Biblia lui Petru Pavel Aron, unica *Vulgată* în limba română, a rămas în manuscris până astăzi. Cauza pare clară: moartea episcopului. Ca și în cazul lui Samuil Micu, *Noul Testament* a pus probleme mult mai grele traducătorilor, astfel că ritmul alert al *Vechiului Testament* nu s-a putut repeta. Se poate crede, cunoscând firea tenace a lui Aron, că dacă moartea nu l-ar fi răpit în 1764, *Biblia* ar fi avut soarta celorlalte cărți lucrate la Blaj în vremea sa: tiparul. Astfel, cultura noastră veche ar fi cunoscut încă o carte monumentală, *Biblia* ar fi circulat în două variante opționale iar posteritatea ar fi fost scutită de tristețea de a privi o muncă de atari dimensiuni, rămasă nevalorificată.

**Petru Pavel Aron' s Biblia.
The Translation' Premises of Vulgata into Romanian**

Abstract

Biblia always represented some kind of a reference point in human civilisation and its publication marked a major impact in cultural life.

One of these moments is represented by the publication of Petru Pavel Aron' s *Biblia*, as a proof of his attachment for both Catholic and Ortodox faith. In spite of Romanians preference for Eastern Church' s *Septuaginta*, Aron chosen the Occidental *Vulgata*, maybe because he considered the first one as being enough known and spread in Romanian communities. In this respect, he offered the unique translation of *Vulgata* in Romanian culture.

Aron' s *Biblia* is in fact a collective work and among contributors we may mention G. Maior, G. Cotorea, A. Rednic, S. Caliani. They all succeeded in finding the golden mean of translating the text from Latin into Romanian language, too poor in expressions and nuances.

Unfortunately, the work has never been published because of Aron' s sudden death. It remained as a manuscript, impoverishing Romanian culture with an unpardonable deficiency.